

Data akceptacji: 11.04.2022

Data publikacji: 8.12.2022

Adam Jakub Jarych

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Wydział Pedagogiczno-Artystyczny w Kaliszu

adamjarych@yahoo.pl

 <https://orcid.org/0000-0002-6538-9956>

Tropajony jako forma autoprezentacji L. Korneliusza Sulli

Abstrakt: Przedmiotem artykułu są sposoby wykorzystania tropajonów w polityce Lucjusza Korneliusza Sulli. W pierwszej kolejności autor zwraca uwagę na pomniki wzniesione po zwycięskich bitwach pod Cheroneą i Orchomenos w 86 roku przed Chr. Analizuje przy tym wszelkie kontrowersje związane z pozostałościami trofeum odnalezionego na wzgórzu Turion. Następnie koncentruje się na monetach, na których z inicjatywy wodza przedstawiono tropajony, symbolizujące ciągłość jego sukcesów w Grecji oraz Italii. Motyw ten nie ograniczał się jednak tylko do materiału numizmatycznego. Sulla wykorzystał go także w swoich pierścieniach, którymi sygnował korespondencję. Szczególnie istotny jest w tym kontekście sygnet prezentujący pojmanego Jugurtę, wzorowany prawdopodobnie na monumencie wystawionym na Kapitolu, którego budowa stała się zarzewiem konfliktu z Gajuszem Mariuszem.

Słowa kluczowe: tropajon, Sulla, symbol zwycięstwa, propaganda

Republikański Rzym nierozzerwalnie kojarzy się z celebrowaniem sukcesów militarnych, o których niemal każdego roku przypominały organizowane triumfy czy owacje. Ceremonie te były jednak tylko efemerycznymi spektaklami, które w pamięci obywateli pozostawały na krótko¹. Ambitni dowódcy starając się więc zachować swój sukces w świadomości obywateli jak najdłużej, zaczęli fundować w mieście monumentalne pomniki zwycięstwa czy też wznosić tropajony na polu walki.

Ten niewątpliwy wyścig po splendor stał się w I wieku przed Chr.² jednym z istotnych elementów rywalizacji politycznej między wybitnymi jednostkami, pro-

¹ M. Beard, *The Roman Triumph*, London 2007, s. 18–20.

² Wszystkie daty dotyczące wydarzeń, które miały miejsce w starożytności, odnoszą się do czasów przed narodzeniem Chrystusa.

wadzącej ostatecznie do wybuchu I wojny domowej między stronnikami Gajusza Mariusza i Lucjusza Korneliusza Sulli. Nim jednak doszło do krwawych starć popularów z optymatami w latach 80. I wieku, konflikt pomiędzy tymi wodzami narastał już kilka lat wcześniej, a jednym z jego wątków była zawiść o trofeum, określona przez Pierra Assenmakera jako „guerre des images”³:

Tymczasem nieporozumienie Sulli z Mariuszem rozdmuchała na nowo wspaniałomyślność Bokchusa. Ten bowiem pragnąc pochlebić Rzymianom, a równocześnie przypodobać się Sulli, ustawił na Kapitolu posągi bogiń zwycięstwa niosących trofea wojenne, a obok nich postać Jugurty ze złota, przedstawionego w chwili, gdy sam Bokchus oddaje go w ręce Sulli. Mariusz widział w tym ciężką osobistą obrazę i usiłował posągi stamtąd usunąć. Ale inni wystąpili w obronie Sulli i Rzym przez tych dwóch ludzi już wówczas omal nie stanął w płomieniach walki⁴.

Opisana przez Plutarcha grupa statuaryczna wystawiona została na Kapitolu prawdopodobnie w 91 lub na początku 90 roku i stała zapewne niedaleko *monumenta Mariana*, upamiętniających konflikt z Cymbrami i Teutonami⁵. Passus ten uzmysławia, jak istotna dla Rzymian była odpowiednia prezentacja własnych sukcesów militarnych, podkreślanych przez każdy dostępny środek przekazu, w tym przez tropajony, które w polityce Sulli wykorzystywane były w późniejszych latach

³ P. Assenmaker, *De la victoire au pouvoir: développement et manifestations de l'idéologie impériatoriale à l'époque de Marius et Sylla*, Bruxelles 2014, s. 152.

⁴ Plut., *Sull.* 6.1—2, przeł. M. Brożek. „ἡ μέντοι πρὸς Μάριον αὐτῶ στάσις ἀνερριπίζετο καινὴν ὑπόθεσιν λαβοῦσα τὴν Βόκχου φιλοτιμίαν, ὃς τὸν τε δῆμον ἅμα θεραπεύων ἐν Ῥώμῃ καὶ τῷ Σύλλᾳ χαριζόμενος ἀνέθηκε εἰκόνας ἐν Καπιτωλίῳ τροπαιοφόρους καὶ παρ' αὐταῖς χρυσοῦν Ἰογόρθαν ὑφ' ἑαυτοῦ Σύλλᾳ παραδιδόμενον. ἐφ' ᾧ τοῦ Μαρίου βαρυθυμούμενον καὶ καθαιρεῖν ἐπιχειροῦντος, ἐτέρων δὲ ἀμύνειν τῷ Σύλλᾳ, καὶ τῆς πόλεως ὅσον οὐπω διακεκαυμένης ὑπ' ἀμφοῖν, ὁ συμμαχικὸς πόλεμος πάλαι τυφόμενος ἐπὶ τὴν πόλιν ἀναλάμπας τότε τὴν στάσιν ἐπέσχευεν. ἐν τούτῳ, μεγίστῳ καὶ ποικιλωτάτῳ γενομένῳ καὶ πλείστα κακὰ καὶ βαρυτάτους παρασχόντι κινδύνους Ῥωμαίοις, Μάριος μὲν οὐδὲν ἀποδείξει μέγα δυνηθεὶς ἤλεγχε τὴν πολεμικὴν ἀρετὴν ἀκμῆς καὶ ῥώμης δεομένην, Σύλλας δὲ πολλὰ δράσας ἄξια λόγου δόξαν ἔσχεν ἡγεμόνος μεγάλου μὲν παρὰ τοῖς πολίταις, μεγίστου δὲ παρὰ τοῖς φίλοις, εὐτυχεστάτου δὲ καὶ παρὰ τοῖς ἐχθροῖς”.

⁵ Val. Max. 1.7.5, 6.9.14; Vell. Pat. 2.43; Suet., *Iul.* 11; Plut., *Caes.* 6.1—5; Prop. 3.11.45. Trofea Mariusza były ustawione w dwóch miejscach, jedno stało na Kapitolu, drugie w okolicach świątyni bogini Febris i *Honos et Virtus Mariana*, którą sam ufundował z łupów. Sulla usunął te trofea, przywrócił je zaś Cezar, zob. Ch. Mackay, *Sulla and the Monuments: Studies in His Public Persona*, „Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte” 2000, Bd. 49, s. 162—168; E. Hölkeskamp, *Marius, Sulla and the War over Monumental Memory and Public Space*, w: *Memory in Ancient Rome and Early Christianity*, ed. K. Galinsky, Oxford 2015, s. 214—234; A. Keaveney, *Sulla. Ostatni republikanin*, przeł. T. Ładoń, Oświęcim 2017, s. 50—52.

nader często, zarówno na polu walki, jak i na monetach czy w sztuce, czego wyraz wódz dał już podczas kampanii w Grecji przeciwko Mitrydatesowi VI Eupatorowi.

Tropajony w tradycji grecko-rzymskiej

Tradycja wznoszenia tropajonów (τρόπαιον, *tropaeum*) była dobrze zakorzeniona w Grecji już w V wieku⁶. Choć dzięki badaniom archeologicznym z Olimpii wiemy, że w VI wieku w miejscu tym ustawiano na drewnianych słupach broń, która przez część uczonych była określana jako tropajony, to literacko najlepiej poświadczone są te z pól bitewnych⁷. Jednakże praktyka ich budowy nie musi mieć tak bliskiego związku z ewolucją falangi na początku V wieku, jak chcą tego niektórzy badacze. Według ich koncepcji trofea miały być wznoszone w miejscu, gdzie załamał się szyk wrogiej armii i doszło do odwrotu (τροπή), a sama zaś bitwa była prowadzona na wzór agonu, w którym nie chodziło o rozgromienie przeciwnika, lecz tylko o sprawdzenie się z nim⁸. Zwyczaj ten nie był jednak tak jednoznaczny⁹.

Trzeba tu podkreślić, że użycie przez pisarzy antycznych terminu τρόπαιον implikuje pewne problemy i nieścisłości. Autorzy ci w ten sposób opisywali bowiem kilka rodzajów trofeów. Po pierwsze, używali tego określenia, gdy pisali o tropajonach bitewnych, które często przyjmowały formę antropomorficzną. Przypominały odzianego w pancerz, hełm, tarcze i broń wojownika, którego oręż zawieszony był

⁶ Z. Gansiniec, *Geneza tropaionu*, Wrocław—Warszawa 1955; G.Ch. Picard, *Les trophées romains. Contributions à l'histoire de la religion et de l'art triomphal de Rome*, Paris 1957; Y. Schmuhl, *Römische Siegesmonumente republikanischer Zeit. Untersuchungen zu Ursprüngen, Erscheinungen — formen und Denkmalpolitik*, Hamburg 2008; L. Kinnee, *The Greek and Roman Trophy: from Battlefield Marker to Icon of Power*, London—New York 2018. Należy mieć na uwadze, że zwyczaj ten musiał rozwijać się zdecydowanie wcześniej.

⁷ B. Rabe, *Tropaia τροπή und σκῦλα: Entstehung, Funktion und Bedeutung des griechischen Tropaions*, Rahde 2007, s. 78. Badacze nie są jednak zgodni, czy odkryty w Olimpii oręż określać należy jako tropajon. Rabe wywodzi tradycję budowy trofeów bitewnych od zwyczaju dedykowania dziesięciny z łupów wojennych w greckich sanktuariach (VIII—V wiek).

⁸ L. Kinnee, *The Greek and Roman Trophy...*, s. 18—22.

⁹ Thuc. 2.92, 5.10; Xen., *Hell.* 7.42, 7.5; B. Rabe, *Tropaia τροπή und σκῦλα...*, s. 41—47; Y. Schmuhl, *Römische Siegesmonumente...*, s. 17. Przekazy źródłowe świadczą, że tropajony wznoszono w innych fazach bitwy, np. w miejscu, gdzie doszło do pierwszego starcia. Ponadto walki falangi nie zawsze kończyły się w momencie złamania szyku i ucieczki jednej ze stron, często też dochodziło — tak jak we wcześniejszym okresie — do pościgów i pogromu przeciwników, zob. Xen., *Hell.* 1.2.3, 2.4.6.

na pniu drzewa lub drewnianym stelażu¹⁰, co sprawiało, że całość rozpadała się po pewnym czasie. Tak przygotowany „manekin” (*mannequin trophy*) wznoszony był — natychmiast lub kilka dni po bitwie — z broni zdobytej na wrogach. Autoryzował swoją obecnością sukces zwycięzców i klęskę pokonanych, którzy nie mieli prawa usunąć tej konstrukcji. W istocie bowiem przegrani zwracali się do wygranej strony o wydanie im zwłok poległych towarzyszy, godząc się tym samym ze swoją porażką i z prawem zwycięzców do ustawienia tropajonu¹¹. Trofea antropomorficzne nie były jedyne. W źródłach znajdują się informacje, że tropajony mogły przyjmować inną formę, m.in. kurhanu (*tumulus trophy*) z ociosanych kamieni i fragmentów oręża, i były budowane również poza polem bitwy¹². Zdecydowanie inną formę miały także tropajony, które ustawiano po starciach na morzu na najbliższych tym wydarzeniom wyspach. Składały się one z dziobów okrętów lub z ich wraków¹³.

Drugim typem tropajonów były z kolei monumenty wzniesione z trwałych materiałów, tj. kamienia lub brązu, w formie kolumn lub wież¹⁴. Najstarsze potwierdzone ich przykłady pochodzą z połowy V wieku. Oprócz tego, że wznoszono je na polu walki, to mogły stać także w sanktuariach. W następnym stuleciu zaś trofea zyskały sporą popularność jako temat wykorzystywany na monetach¹⁵, stając się w ten sposób uniwersalnym nośnikiem zwycięstwa¹⁶. Ponadto pamiętać należy również, że termin *τρόπαιον* w utworach poetyckich często był traktowany jako metafora zwycięstwa lub porażki¹⁷ bądź jako przenośnia literacka mająca na celu udramatyzować opisywane wydarzenia¹⁸.

Pod wpływem greckich idei tradycja stawiania tropajonów praktykowana była także w Rzymie, najpóźniej od schyłku III wieku, co sugerują źródła literackie oraz numizmatyczne¹⁹. W okresie tym wykonane z metali szlachetnych lub kamienia

¹⁰ B. Rabe, *Tropaia τροπή und σκῦλα...*, s. 64—70. Często na stelaż zakładano tylko tarcze i hełm.

¹¹ Thuc. 3.112—113.1.

¹² Xen., *An.* 4.7.25.

¹³ Thuc. 7.23.

¹⁴ K. Woelcke, *Beiträge zur Geschichte des Tropaions*, „Bonner Jahrbücher” 1911, vol. 120, s. 127—135. Niemiecki uczyony jako pierwszy podzielił tropajony na kilka podgrup.

¹⁵ J. Stroszeck, *Greek Trophy Monuments*, w: *Myth and Symbol II. Symbolic Phenomena in Ancient Greek Culture*, ed. S. Des Bouvrie, Bergen 2004, s. 303.

¹⁶ W. Havener, *Tropaion. The Battlefield Trophy in Ancient Greece and Rome*, w: *Societies at War*, eds. K. Ruffing et al., Wien 2020, s. 277.

¹⁷ Soph., *Trach.* 1102; Eur., *Andr.* 763; W.C. West, *The Trophies of the Persian Wars*, „Classical Philology” 1969, vol. 64, s. 13.

¹⁸ Suet., *Iul.* 84.

¹⁹ RRC 93/1c.

trofea ofiarowano na Kapitolu²⁰. Nie ma jednak pewności, czy pomniki te miały swoje polowe odpowiedniki, czy były tylko darem dla Jowisza²¹. Według dostępnych przekazów Rzymianie wzniesli tropajony na polu bitwy dopiero podczas kampanii Gnejusza Domicjusza Ahenobarbusa i Kwintusa Fabiusza Maksimusa w Galii Zaalpejskiej w 121 roku. Nie były to jednak efemeryczne trofea, lecz kamienne wieże (*saxeas turres*) zwieńczone orężem pokonanych wrogów²². Natomiast dopiero wzdowie z I wieku wykorzystali tę tradycję na zdecydowanie większą skalę, wznosząc swoje trofea w Grecji, Hiszpanii czy w Azji.

Trofea Sulli pod Cheroneą i Orchomenos

Sulla po tym, jak znalazł się ze swoją armią w Epirze, rozpoczął kampanię przeciwko Mitrydatesowi VI Eupatorowi, ścierając się z jego wojskiem dowodzonym przez Archelaosa — najpierw pod Cheroneą, później pod Orchomenos w 86 roku. W pierwszym z tych miejsc, jak podaje Plutarch, który po latach widział trofea osobiście:

Na pomnikach zwycięstwa Sulla umieścił napis z imionami Marsa, Wiktorii i Wenus na pamiątkę, że sukces w tej bitwie zawdzięcza sprzyjającemu mu szczęściu w nie mniejszym stopniu niż własnej sprawności i sile. Pomnik ten stoi na równinie w pobliżu rzeczki Molos, gdzie w czasie bitwy wojska Archelaosa rozpoczęły swój odwrót. Drugi pomnik, który stoi na szczycie góry Turion na pamiątkę owego zaskoczenia barbarzyńców, greckimi literami głosi dzielność Homolochosa i Anaksydamosa²³.

²⁰ Flor. 1.20.4—5; T. Itgenshorst, *Tota Illa Pompa: Der Triumph in der römischen Republik: Katalog der Triumphe von 340 bis 19 vor Christus*, Göttingen 2005, s. 208. Według Florusa Gajusz Flaminusz ustawił trofeum na Kapitolu w 223 roku. W kolejnych latach praktyka ta była kontynuowana. Itgenshorst sugeruje, że w podobny sposób mógł zachować się w 181 roku Lucjusz Emiliusz Paullus.

²¹ G. Castellvi, *Les trophées-tours romains: permanence et evolutions des trophées de bataille, du IIe s. av. J.-C. au IIe s. apr. J.-C.*, w: *Colonne Trajane et trophées romains*, recueillis et publiés par C.C. Petolescu, M. Galinier, F. Matei-Popescu, Bucarest 2015, s. 208.

²² Flor. 1.37.3—5.

²³ Plut., *Sull.* 19.5, przeł. M. Brożek, ze zmianą autora. „διὸ καὶ τοῖς τροπαιοῖς ἐπέγραψεν Ἄρη καὶ Νίκη καὶ Ἀφροδίτην, ὡς οὐχ ἦττον εὐτυχία κατορθώσας ἢ δεινότητι καὶ δυνάμει τὸν πόλεμον. ἀλλὰ τοῦτο μὲν τὸ τρόπαιον ἔστηκε τῆς πεδιάδος μάχης ἢ πρῶτον ἐνέκλιναν οἱ περὶ Ἀρχέλαον παρὰ τὸ Μόλου ῥεῖθρον, ἕτερον δὲ ἐστὶ τοῦ Θουρίου κατὰ κορυφὴν βεβηκὸς ἐπὶ

Ponadto w *Moraliach* wzmiankował jeszcze, że na trofeach Sulli znajdował się jego przydomek Ἐπαφρόδιτος, którym posługiwał się poza Italią, tam bowiem określany był jako *Felix*²⁴. Greckiemu biografowi wtórował Pauzaniusz wspominający o tropajonach rzymskiego wodza, wzniesionych po pokonaniu armii pontyjskiej²⁵. Jak do tej pory badaczom nie udało się odkryć konstrukcji ustawionej na równinie, jednakże na początku 1990 roku grupa archeologów z American School of Classical Studies w Atenach natrafiła na fragment bazy, która według nich należała do pomnika wzniesionego na wzgórzu Turion przez Sullę²⁶. Na miejscu odkryto fragment prostokątnej podstawy z marmuru o wymiarach 0,85 × 0,55 m w pełni zachowanej z przodu i wyłamanej z tyłu. W górnej części bazy znajduje się otwór o średnicy 0,42 m, gdzie umieszczona musiała być kolumna, której pozostałości również odnaleziono na wzgórzu. Na frontowej części podstawy zachowała się inskrypcja, co pozwalało uczynnym identyfikować trofeum jako drugi z wymienionych przez Plutarcha monumentów, napis bowiem składa się z trzech linijek i wspomina w mianowniku Homolójchosa i Anaksydamosa jako bohaterów (Ἄριστις)²⁷. Zwrot ten należy tłumaczyć jednak szerzej i może on określać osoby wyróżnione jako najlepsze, najgodniejsze lub najdzielniejsze w czasie walk. Niestety, żaden fragment owej inskrypcji nie nawiązuje do Sulli. Badacze z American School of Classical Studies zasugerowali jednak, że imię wodza razem z przydomkiem Ἐπαφρόδιτος widniało na niezachowanej części podstawy, odkryta baza ma bowiem od spodu otwór po czopie, co sugeruje, że składała się ona z kilku elementów²⁸.

Sceptycznie do tych ustaleń podszedł Christopher S. Mackay. Jego zdaniem nie był to monument wystawiony bezpośrednio przez wodza, a prywatny pomnik, który Homolójchos i Anaksydamos wzniesli sami dla siebie, aby podkreślić swoje zasługi²⁹. Mieszkańcy tego miasta wspierali armię Sulli w czasie walk, odpierając wojska Archelaosa ze wzgórza Turion³⁰. Odkryta inskrypcja mogła być tą, którą widział Plutarch, jednak czy faktycznie została wystawiona na tropajonie? Kwestia ta jest obecnie szeroko dyskutowana. Jak wypunktował Yannis Kalliontzis, gdyby

τῆ κυκλώσει τῶν βαρβάρων, γράμμασιν Ἑλληνικοῖς ἐπισημαῖνον Ὅμολοῖχον καὶ Ἀναξίδαμον ἀριστεῖς”.

²⁴ Plut., *Mor.* 318 c.

²⁵ Paus. 9.40.7.

²⁶ J. Camp et al., *A Trophy from the Battle of Cheroneia of 86 B.C.*, „American Journal of Archaeology” 1992, vol. 96, s. 444—445.

²⁷ *Supplementum epigraphicum Graecum* 41.448. Ὅμολώχος / αναξίδαμος / Ἀριστις.

²⁸ Plut., *Mor.* 318 c; J. Camp et al., *A Trophy...*, s. 448.

²⁹ Ch. Mackay, *Sulla and the Monuments...*, s. 173—174. W podobnym tonie również A. Keaveney, *Sulla...*, s. 93—94.

³⁰ Plut., *Sull.* 17.6—7; G. Castellvi, *Les trophées-tours romains...*, s. 210.

analizować tekst tylko pod kątem paleograficznym, to kształt liter zbliżony był do tych stosowanych w III, a nie I wieku. Ponadto w zapisie użyta została archaiczna digamma. Sama forma monumentu również jest zastanawiająca, zważywszy na małe rozmiary bazy oraz niedużą głębokość otworu, w którym umieszczona miała być kolumna z trofeum (0,033 m). Wątpliwości co do pomnika z Turion narastają ponadto w świetle odkrytego w 2004 roku tropajonu Sulli spod Orchomenos, którego forma znacznie przewyższa bazę spod Cheronei. Na tej podstawie Kalliontzis zasugerował, że grecki biograf mógł widzieć na wzgórzu cokół pod trójnog, ołtarz lub pomnik nagrobny, gdyż baza została odkryta nieopodal sanktuarium Apollona Turyjskiego³¹. Assenmaker z kolei analizując przekaz Plutarcha, który pisał o trofeach raz w liczbie mnogiej, raz w pojedynczej, zasugerował, że Sulla wzniósł dwa tropajony na równinie, pomnik zaś zbudowany na wzgórzu był tylko prywatną dedykacją mieszkańców Cheronei³².

Niewykluczone jednak, że przekazy te można ze sobą pogodzić. Nawet jeśli Homolojchos i Anaksydamos zbudowali pomnik dla uczczenia swoich zasług w czasie walk, to działali z inicjatywy rzymskiego wodza, dzięki któremu udało się wyprzeć Mitrydatesa VI Eupatora z Grecji. Ponadto należy pamiętać, że kamienne tropajony mogły przyjmować różną formę architektoniczną, gdyż zapewne nie powstały bezpośrednio po samej bitwie, tylko kilka lub kilkanaście miesięcy później, zastępując połowe trofea z oręża. Użyta archaiczna forma zapisu może być w tym wypadku próbą nawiązania do tradycji, gdyż w Grecji zwyczaj budowy tropajonów bitewnych był praktykowany już w okresie klasycznym. Co więcej, jeśli Sulla miałby wpływ na treść inskrypcji, to mógłby w ten sposób podkreślić swoje dobre relacje z greckimi sprzymierzeńcami, którzy wykazali się w boju. Było to o tyle istotne, że zarówno przed kampanią, jak i w jej trakcie Mitrydates VI Eupator kreował się na wielkiego orędownika sprawy greckiej, przeciągając na swoją stronę kilka miast, w tym Ateny³³. Niemniej jednak fragmentaryczność odkrytej podstawy oraz nie-

³¹ Y. Kalliontzis, *Digging in Storerooms for Inscriptions: An Unpublished Casualty List from Plataia in the Museum of Thebes and the Memory of War in Boeotia*, w: *The Epigraphy and History of Boeotia*, ed. N. Papazarkadas, Leiden 2014, s. 355; Y. Kalliontzis, *Le trophée de Sylla à Chéronée*, w: *La Béotie de l'archaïsme à l'époque romaine: Frontières, territoires, paysages*, eds. T. Lucas, Ch. Müller, Paris 2019, s. 179–196.

³² P. Assenmaker, *De la victoire au pouvoir...*, s. 194–195.

³³ Y. Schmuhl, *Römische Siegesmonumente...*, s. 121; S. Zoumbaki, *Sulla's Relations with the Poleis of Central and Southern Greece in a Period of Transitions*, w: *Sulla Politics and Reception*, eds. A. Eckert, A. Thein, Berlin—Boston 2019, s. 33–54. Również podczas zorganizowanego w Tebach festiwalu Sulla starał się podkreślić dobre stosunki z wieloma Grekami, zapraszając ich na tę uroczystość. Wykluczył przy tym samych Tebańczyków, do których czuł gniew. Możliwe, że w ten sposób wódz chciał podkreślić znaczenie lokalnych żołnierzy, którzy wspierali go w czasie kampanii, zob. Plut., *Sull.* 19.6.

jasny kontekst sprawiają, że do wszystkich tych hipotez należy podchodzić z dużą dozą ostrożności. Nie może więc dziwić, że amerykańscy badacze nie pokusili się o rekonstrukcję tego monumentu, ograniczając się tylko do opisu³⁴.

Trofeum (lub trofea) Sulli ustawione na równinie nad rzeką Molos było z kolei poświęcone triadzie bogów: Marsowi, Wenus i Wiktorii, którym wódz zawdzięczał przychylność i militarne zwycięstwo. Jak zauważył Arthur Keaveney, zestawienie dwóch pierwszych bóstw związane było w przypadku Rzymian z ich legendarnym pochodzeniem od Trojan, co doskonale służyło celom Sulli, wszak obecność Wenus sugerowała, że bogini obdarzyła go specjalną łaską ze względu na walkę na rzecz jej potomków. Marsa uczczono z kolei jako boga wojny, który przyniósł zwycięstwo³⁵. Zaslugi tej triady zostały podkreślone raz jeszcze, tym razem po bitwie pod Orchomenos, gdzie Rzymianie ustawili kolejny tropajon, co potwierdza odnaleziona *in situ* inskrypcja.

Monument ten odkryty został w 2004 roku przez rolnika pracującego na polu między Pyrgos i Orchomenos³⁶. Jest to o tyle istotne, że żadne źródła narracyjne nie wspominały tego pomnika, z którego zachowały się liczne elementy. Oprócz fragmentów kamiennego słupa imitującego drzewo, na którym zawieszony był pancerz i części uzbrojenia, na miejscu badaczom udało się odkryć także marmurowe pozostałości podstawy (*euthynteria*) o wymiarach 2,25 × 2,25 m oraz część pierwszego stopnia. Podstawa pomnika jest typem architektury z ortostatami. Na niskiej schodkowej bazie stał cokół wykonany z lokalnego wapienia, który został połączony za pomocą metalowych zacisków. Na frontowej części kamiennych bloków znajdowała się płaskorzeźba, przedstawiająca oręż wojenny. Nad nią zaś stał cokół z inskrypcją. Podstawa i górna część monumentu ozdobiona została reliefem z owalnych tarcz, popularnych na Wschodzie w okresie hellenistycznym. Powyżej znajdowała się druga baza z okrągłymi tarczami, z której wychodził monumentalny pień drzewa z wyrzeźbionym pancerzem, chitonem, nagolennikami oraz hełmem. Całość mierzyła ok. 8 m wysokości³⁷.

³⁴ J. Camp et al., *A Trophy...*, s. 443—455. Castellvi zasugerował, że baza odkryta pod Chereoneą ma taką samą wielkość jak cokół pod trofeum odkryty w Rzymie w XIX wieku w Ogrodach Sallustiusza. Nie można jednak na tej podstawie wyciągać wniosków co do jego wyglądu, zob. G. Castellvi, *Les trophées-tours romains...*, s. 211.

³⁵ A. Keaveney, *Sulla...*, s. 95. Temat ten oraz epizod z przydomkami Sulli przeanalizował również T. Hölscher, *The Transformation of Victory into Power: From Event to Structure*, w: *Representations of War in Ancient Rome*, eds. S. Dillon, K. Welch, Cambridge 2006, s. 33.

³⁶ E. Kountouri, N. Petrochilos, S. Zoumbaki, *The Tropaion of Sulla over Mithridates VI Eupator: A First Approach*, w: *What's New in Roman Greece?*, eds. V. Di Napoli et al., Athens 2018, s. 359.

³⁷ B. Rabe, *Tropaia τροπή und σκῦλα...*, s. 255; G. Castellvi, *Les trophées-tours romains...*, s. 213; M. Magnisali, T. Bilis, *Restoring an Ancient Landmark — Theoretical and Structural Issues: The Case Study of Sulla's Trophy in Orchomenos, Boeotia, Greece*, w: *10th International Symposium on the*

Relief umieszczony na monumencie przedstawia prawdopodobnie armię pontyjskiego króla, widać tu bowiem włócznie, miecze oraz okrągłe tarcze, hełm typu attyckiego, a także procę. Ponadto na jednym z kamiennych bloków zachował się także fragment koła, który według badaczy mógł pochodzić z rydwanu bojowego³⁸. Treść inskrypcji jest następująca:

[--- Lucjusz Korneli]usz Sulla syn Lucjusza imperator [który walczył]
przeciwko królowi Mitrydatesowi i jego sojusznikom [dedykuje to]
[A]res[owi], Ni[ke], Afrody[cie]³⁹.

Zważywszy na fakt, że Sulla został określony w inskrypcji jako imperator (αὐτοκράτωρ), a nie prokonsul, którą to funkcję formalnie pełnił, można przypuszczać, że sam poddyktował treść napisu⁴⁰. W Rzymie bowiem został on wyjęty spod prawa, a dowództwo w wojnie z pontyjskim władcą przekazano jego politycznym przeciwnikom. Znamienne jest więc, że wolał posługiwać się tytułem, który przez akklamację nadała mu armia po zwycięskiej bitwie, niż mianem prokonsula⁴¹. Podkreślił w ten sposób swoją więź z legionistami. Dla samych zaś Greków, do których napis był skierowany, tytuł αὐτοκράτωρ miał zdecydowanie większą wymowę niż prokonsulat, który wódz sprawował.

Ponadto fakt, że Sulla nie został w tym miejscu określony jako Ἐπαφρόδιτος, może świadczyć, że przydomek ten przyjęty został przez niego później, a nie w trakcie samej wojny, jak sugerował to Keaveney⁴². Część uczonych uważa, że nastąpiło to dopiero między 84 a 83 rokiem, gdy wódz wracał z Azji⁴³. Trzymając się więc przekazu Plutarcha oraz pozostałości trofeum pod Orchomenos, należy zasugerować, że monument ten mógł powstać między 86 a 84 rokiem, gdyż Sulla nie został na nim określony jako „ulubieniec Afrodyty”, z kolei trofeum z Cheronei — dopiero po przyjęciu przez wodza przydomka Ἐπαφρόδιτος.

Conservation of Monuments in the Mediterranean Basin, eds. M. Kouli, F. Zezza, D. Kouis, Cham [Switzerland] 2018, s. 653. Według uczonych badających pozostałości tego monumentu materiał, który został wykorzystany do jego budowy, był wtórny i mógł pochodzić ze starszej budowli, być może świątyni.

³⁸ E. Kountouri, N. Petrochilos, S. Zoumbaki, *The Tropaion of Sulla...*, s. 362.

³⁹ [---Λεύκιος Κορνήλιος Λευκίου [υ]ῖος Σύλλας αὐτοκράτωρ | [κ]ατὰ βασιλέως Μιθραδάτου καὶ τῶν συμμάχων αὐτοῦ | [Ἄ]ρ[ε]ι vac. Νί[κ]η vac. Ἀφροδί[τη].

⁴⁰ T.R.S. Broughton, *The Magistrates of the Roman Republic*, vol. 2, New York 1952, s. 55.

⁴¹ E. Kountouri, N. Petrochilos, S. Zoumbaki, *The Tropaion of Sulla...*, s. 364.

⁴² A. Keaveney, *Sulla...*, s. 150.

⁴³ A. Eckert, *Lucius Cornelius Sulla in der antiken Erinnerung*, Berlin—Boston 2016, s. 129.

Wznosząc ten monument na bagnistej równinie pod Orchomenos, Sulla po raz drugi nawiązał do dawnej greckiej tradycji budowy trofeów zwycięstwa w miejscu, gdzie wroga armia została pokonana. Wystarczy tylko nadmienić, że w jednym z klasztorów w Orchomenos (Skripou) znajduje się obecnie fragment kamiennego tropajonu, który odkryty został już w 1860 roku, choć jego pochodzenie oraz data budowy nie jest pewna. Ten przykład uzmysławia nam skalę oraz znaczenie tych pomników w świadomości Greków⁴⁴. Praktykę tę doskonale wykorzystał Sulla, którego monumenty, jak zauważył Tonio Hölscher, stanowiły oprócz znaku zwycięstwa także symbol wpływów republiki na Wschodzie oraz włączenia tych ziem pod władanie Rzymu, co jeszcze dobitniej Sulla podkreślił na monetach emitowanych w Atenach⁴⁵.

Trofea Sulli na monetach

Tropajony pojawiły się na monetach Sulli — na wybitych w Grecji tetradrachmach — prawdopodobnie po zawarciu pokoju w Dardanos w 85 roku⁴⁶. Mimo że nie mają one legendy, ich przekaz jest jednoznaczny. W centralnej części rewersu umieszczona została sowa, symbol Aten, która znajduje się nad leżącą amforą, po obu bokach widnieją zaś dwa trofea, całość obiega gałązka oliwna. Przesłanie jest jasne — lojalnym sojusznikom Sulla zagwarantował pokój dzięki swoim militarnym zwycięstwom, buntownikom zaś przyniósł rzymską dominację, która krwawo tłumiała każdy rodzaj oporu, czego doświadczyły Ateny, wspierające w czasie wojny pontyjskiego władcę⁴⁷.

Motyw tropajonów został wykorzystany przez Sullę raz jeszcze na serii denarów oraz aureusów⁴⁸. Nie ma jednak pewności, kiedy monety te zostały wybite, przy-

⁴⁴ B. Rabe, *Tropaia τροπή und σκῦλα...*, s. 254; Y. Kalliontzis, *Digging in Storerooms for Inscriptions...*, s. 349; G. Castellvi, *Les trophées-tours romains...*, s. 213. Trofeum to czasem było łączone z tropajonami Sulli spod Cheronei. Niewykluczone jednak, że wódz ufundował również więcej monumentów po bitwie pod Orchomenos, nie ma jednak na to żadnych dowodów źródłowych.

⁴⁵ T. Hölscher, *The Transformation of Victory into Power...*, s. 33.

⁴⁶ Ch. Mackay, *Sulla and the Monuments...*, s. 207; F. Santangelo, *Sulla, the Elites and the Empire: A Study of Roman Policies in Italy and the Greek East*, Leiden 2006, s. 206; A. Eckert, *Lucius Cornelius Sulla...*, s. 123.

⁴⁷ Ch. Mackay, *Sulla and the Monuments...*, s. 207—208.

⁴⁸ RRC 359/1; RRC 359/2.

puszcza się, że mogło to nastąpić między 84—83 rokiem lub dopiero pod koniec 82 roku, gdy Sulla potrzebował środków na sfinansowanie swoich legionów w czasie wojny domowej w Italii⁴⁹. Seria ta jest interesująca z kilku powodów. Po raz pierwszy bowiem mincerze umieścili na monecie imię polityka określonego jako imperator⁵⁰. Na rewersie widnieje legenda: IMPER(ATOR) ITERV(M), która podkreśla drugą aklamację Sulli, na awersie zaś pod wizerunkiem Wenus zamieszczono jego imię: L. SVLL(A). Było to wyraźne nawiązanie do sukcesów militarnych oraz licznych fundacji w Grecji, wspominanych już tropajonów oraz innych dedykacji, które poświęcił on jako imperator (αὐτοκράτωρ)⁵¹. Ponadto na rzezonej monecie po raz pierwszy ukazano razem *lituus* i dzban — dwa symbole kolegium augurów, do którego Sulla należał⁵². Według części uczonych laska kapłańska była postrzegana jako symbol charyzmy i łaski bogów względem wodza⁵³. Jesse R. Fears zasugerował nawet, że połączenie na monecie tropajonów, legendy IMPER oraz przedmiotów należących do augurów z głową danego bóstwa mogło być interpretowane jako chęć pokazania, że sukces militarny został odniesiony dzięki protekcji tego boga. Jednocześnie łączono te symbole z auspicjami, a także z faktem, że obejmujący urząd mógł szukać opieki pośród innych bóstw niż Jowisz⁵⁴. Na monecie Sulli *lituus* i dzban są otoczone przez dwa trofea, które podkreślały zwycięstwa wodza pod Cheroneą i Orchomenos, stanowiąc przy tym wizualne świadectwo jego sukcesów w Grecji.

⁴⁹ F. Santangelo, *Sulla, the Elites...*, s. 204. Sulla po raz pierwszy został okrzyknięty imperatorem prawdopodobnie w 92/91 roku w Cylicji, drugi raz po bitwie pod Cheroneą. Badacze nie wykluczają jednak innej możliwości, a mianowicie, że pierwsza aklamacja miała miejsce w 89 roku po zwycięstwie nad Samnitami, a druga dopiero po zwycięstwie przy *Porta Collina* w 82 roku. Kwestie chronologiczne wybicia tej monety dokładnie omówił Mackay, zob. Ch. Mackay, *Sulla and the Monuments...*, s. 198—206. Na temat grabieży Italii w celu pozyskania środków na wojnę domową zob. A. Thein, *Booty in the Sullan Civil War of 83—82 B.C.*, „Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte” 2016, Bd. 65, s. 450—472.

⁵⁰ S. Zoumbaki, *Sulla's Relations...*, s. 46.

⁵¹ CIL I.2828; ILLRP 224.

⁵² F. Santangelo, *Sulla, the Elites...*, s. 205. Kwestia, w którym roku Sulla został augurem, jest dyskusyjna. Frier uważał, że miało to miejsce w 88 roku. Badian sądził z kolei, że dopiero w 82 roku, zob. B. Frier, *Augural Symbolism in Sulla's Invasion of 83*, „Museum Notes” [American Numismatic Society] 1967, vol. 13, s. 111—118; E. Badian, *Sulla's Augurate*, „Arethusa” 1968, vol. 1, s. 26—46.

⁵³ J.R. Fears, *Princeps a diis electus: the Divine Election of the Emperor as a Political Concept at Rome*, Rome 1977, s. 104—105, 109—110.

⁵⁴ J.R. Fears, *The Theology of Victory in Rome: Approaches and Problems*, w: *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, T. 2, Bd. 17, Teil 2, Hrsg. H. Temporini, V. Haase, Berlin—New York 1981, s. 736—826. Kwestię tę dokładnie omówił także Kamil Kopij, zob. K. Kopij, *Auctoritas et dignitas. Studium prestiżu i propagandy w okresie późniejszej Republiki Rzymskiej na przykładzie rodu Pompejusza (gens Pompeia Magna) w świetle źródeł archeologicznych i pisanych*, Kraków 2017, s. 95—98.

Swego czasu Lesław Morawiecki sugerował, że emisja wybita w 56 roku przez syna dyktatora, Faustusa Korneliusza Sullę, odnosiła się także do zwycięstw jego ojca⁵⁵. Na denarach przedstawione zostały trzy trofea, które według Mackaya podkreślały sukcesy Sulli w Cylicji, Grecji oraz Italii⁵⁶. Zważywszy jednak na fakt, że Faustus był zięciem Gnejusza Pompejusza Wielkiego, pod którego protekcją rozwijał swoją polityczną karierę, bardziej prawdopodobna wydaje się hipoteza, że zaakcentował on w tym wypadku trzy zwycięstwa swojego teścia: nad Afryką, Europą i Azją. Pompejusz bowiem, podobnie jak Sulla, nosił pierścień z przedstawieniem swoich trofeów zwycięstwa⁵⁷. Prawdopodobnie więc motyw ten został zaczerpnięty z syngnetu teścia lub ojca, podobnie jak ten przedstawiony na rewersie denara (RRC 426/1), gdzie ukazano Jugurtę pojmanego przez Sullę, co było wyraźnym nawiązaniem do trofeum wystawionego na Kapitolu za sprawą Bokchusa. Tym sprytnym gestem Faustus mógł podkreślić na monetach wiktorie swojego ojca oraz sukcesy teścia, reklamując własną osobę jako syna dyktatora i zięcia Pompejusza, który ostatecznie rozprawił się z Mitrydatesem VI Eupatorem — pokonanym w pierwszym starciu także przez Sullę⁵⁸.

Pierścienie Sulli

Z przekazów źródłowych wynika, że Sulla posiadał dwa pierścienie. Jak zaznaczył Waleriusz Maksymus:

⁵⁵ RRC 426/3; L. Morawiecki, *Pontificalia atque auguralia insignia and the Political Propaganda in the Coinage of the Roman Republic*, „Zapiski Numizmatyczne” 1996, t. 1, s. 46.

⁵⁶ Ch. Mackay, *Sulla and the Monuments...*, s. 208—209.

⁵⁷ Cass. Dio 42.18.3.

⁵⁸ K. Kopij, *Auctoritas et dignitas...*, s. 94. Interesującą hipotezę na temat awersów monet Faustusa Sulli przedstawił Kopij, który zaznaczył, że: „O ile przedstawienia Wenus na RRC 426/1 i RRC 426/3 są bardzo podobne, o tyle wyraźne są różnice w wyglądzie Herkulesa. Wydaje się, że na monecie poświęconej Sulli heros jest starszy, podczas gdy na monecie nawiązującej do Pompejusza młodszy. Ponadto w pierwszym przypadku skalp lwa zawieszony jest na plecach Herkulesa, a w drugim znajduje się na jego głowie, co sugerować może, że gotowy jest on do podjęcia kolejnych wyzwań. Jeśli różnice te są faktyczne, można domniemywać, że celem takiego przekazu było pokazanie Pompejusza jako następcy Sulli. Być może monety te należy traktować nie tylko jako promocję Pompejusza i Faustusa Sulli, ale również element kampanii mającej na celu rekoncyliację wodza z częścią opozycji wobec pierwszego triumwiratu”.

Lucjusz Sulla nie zwracał specjalnej uwagi na żadnego pisarza. Kiedy jednak król Bokchus przyprowadził Jugurtę do Mariusza, wtedy całą chwałę z tego faktu tak bardzo pragnął zagarnąć dla siebie, że kazał to wydarzenie wygrawerować na pierścieniu, którego używał jako pieczęci. I tak oto człowiek bardzo, bardzo w przyszłości wielki nie pogardził nawet najmniejszym przyczynkiem do sławy⁵⁹.

Pieczęć ta podkreślała pierwszy wielki sukces Sulli, który w czasie kampanii w Afryce, służąc pod dowództwem Mariusza, pojmał Jugurtę. Przypuszcza się, że była ona wzorowana na grupie posągów, które Bokchus ustawił na Kapitolu⁶⁰. Scenę tę Faustus po latach przedstawił na monecie wybitej w 56 roku⁶¹. Była to wyraźna prowokacja wymierzona przeciwko Mariuszowi przez Sullę oraz część osób, które wspierały go w senacie, gdyż sama grupa, aby mogła stanąć na Kapitolu, musiała być formalnie zatwierdzona przez senat, w którym — co wiemy już z przekazu Plutarcha — znajdowało się wielu jego popleczników⁶².

Według Kasjusza Diona wódz miał jeszcze drugi sygnet z trzema trofeami⁶³. Yvonne Schmuhl zasugerowała, że do momentu, gdy walczył on ze stronnikami Mariusza, używał pierwszego z nich, zmieniając go dopiero po bitwie pod *Porta Collina* w 82 roku. Trzy tropajony mogłyby w tym wypadku podkreślać wiktoryę wodza w Grecji i Italii — pod Cheroneą i Orchomenos oraz pod murami miasta nad Samnitami⁶⁴.

Monument z Area sacra di S. Omobono

Zdaniem części uczonych również fryz ze scenami prezentującymi oręż i tropajony odkryty w 1886 i 1937 roku w Rzymie, na obszarze przylegającym do Area

⁵⁹ Val. Max. 8.14.4, przeł. I. Lewandowski. „L. autem Sulla, etsi ad neminem scriptorem animum direxit, tamen Iugurthae a Boccho rege ad Marium perducti totam sibi laudem tam cupide adseruit, ut anulo quo signatorio utebatur insculptam illam traditionem haberet. et quantus <quantus> postea, ne minimum quidem gloriae uestigium contempsit”.

⁶⁰ Plin., *NH* 37.8; Val. Max. 8.14.4; Plut., *Mar.* 10.5—6; Plut., *Sull.* 3.4; Plut., *Mor.* 558.

⁶¹ RRC 426/ 1.

⁶² Plut., *Sull.* 6.1—2.

⁶³ Cass. Dio. 42.18.3; P. Assenmaker, *De la victoire au pouvoir...*, s. 202.

⁶⁴ Y. Schmuhl, *Römische Siegesmonumente...*, s. 123.

sacra di S. Omobono, podkreślać miał czyny Sulli⁶⁵. W miejscu tym znaleziono wykonane z szarego wapienia pozostałości płaskorzeźb. Na zachowanych blokach przedstawione są trzy tarcze flankowane przez różne elementy uzbrojenia lub boginie. Na pierwszym fryzie wewnątrz okrągłej tarczy znajduje się orzeł, trzymający w szponach piorun, po jego prawej stronie wyryte zostały dwie korony: *corona graminea* ofiarowana żołnierzowi za uratowanie życia oraz *corona muralis* przyznawana za zdobycie murów. Nad orłem znajdują się amorki trzymające *tabulae*, nad którymi widnieje girlanda. Tarcza otoczona jest przez dwie boginie zwycięstwa (Nike) oraz kandelabry. Na drugim bloku na tarczy przedstawiony został jeździec utożsamiany z Dioskurami, po bokach zaś znajdują się elementy uzbrojenia, nagołenniki z głowami być może Herkulesa i Wiktorii, pancierz oraz końska osłona. Na trzecim fragmencie na tarczy ukazano głowę w hełmie, która może być personifikacją Romy, Bellony lub Virtus. Flankowana jest ona przez dwa tropajony oraz pancierz z głową Gorgony⁶⁶.

Kwestia identyfikacji tego zabytku jest zagadkowa. Hölscher uważa, że monument mógł stanowić część pomnika wystawionego przez Bokchusa, aby uhonoroować Sullę. Uzasadnia swoją koncepcję treścią przedstawienia, materiałem, z którego został on wykonany, oraz lokalizacją⁶⁷. Pomnik odnaleziony został bowiem przy kapitolijnym zboczu w Area sacra di S. Omobono, co może sugerować, że w pewnym okresie historii spadł on podczas osuwania się ziemi ze wzgórza. Ponadto kamień, z którego wykonany został monument, pochodził z Afryki Północnej. Amorki oraz tropajony mają być z kolei wyraźnym nawiązaniem do programu religijnego i politycznego Sulli, realizowanego w czasie kampanii w Grecji. Ponadto badacz uważa również, że te elementy zostały zrekonstruowane być może po odbudowie pomnika, który mógł zostać zniszczony przez stronników Mariusza w 87 roku⁶⁸.

Niestety, należy mieć świadomość, że są to tylko spekulacje. Część badaczy sugeruje bowiem, że pomnik ten mógł powstać, aby uczcić Publiusza Scypiona Emilianusa⁶⁹ — po jego kampanii w Afryce w 146 roku. Wódz ten otrzymał wspomniane korony, a ponadto dwa trofea mogą symbolizować jego zwycięstwo w Kartaginie

⁶⁵ T. Hölscher, *Römische Siegesdenkmäler der späten Republik*, w: *Taina. Roland Hampe zum 70. Geburtstag am 2. Dezember 1978 dargebracht*, Hrsg. H.A. Cahn, E. Simon, Mainz 1980, s. 351—371; P. Assenmaker, *De la victoire au pouvoir...*, s. 132.

⁶⁶ Y. Schmuhl, *Römische Siegesmonumente...*, s. 191—192; P. Davies, *Architecture and Politics in Republican Rome*, Cambridge 2017, s. 122.

⁶⁷ T. Hölscher, *Römische Siegesdenkmäler...*, s. 355—371.

⁶⁸ F. Santangelo, *Sulla, the Elites...*, s. 206; P. Assenmaker, *De la victoire au pouvoir...*, s. 132.

⁶⁹ P. Davies, *Architecture and Politics...*, s. 124. Część uczonych sugeruje również, że pomnik ten mógł powstać w III wieku i był darem dla Scypiona Afrykańskiego od Eumenesa II.

i Hiszpanii⁷⁰. W takim wypadku należy podchodzić do interpretacji tego zabytku z dużą dozą ostrożności, podobnie jak do tropajonu ze wzgórza Turion.

Niemniej jednak jeśli wzmiankowany monument miałby odnosić się do Sulli, to doskonale wpisywałby się w sposoby prezentacji sukcesów militarnych wodza, który podkreślał je w każdy możliwy sposób: na polu bitwy, monetach oraz na pierścieniach, które posiadał. Umieszczenie tropajonów na bazie, która stać miała na Kapitolu, byłoby w tym wypadku zwieńczeniem jego kampanii wojennych oraz licznych konfliktów, które prowadził na Wschodzie oraz w samej Italii.

*

Choć za sprawą zachowanych źródeł wiemy, że w Rzymie tradycja budowy tropajonów była znana już w III—II wieku, to dopiero w następnym stuleciu wodzowie praktykowali ten zwyczaj na szeroką skalę. Jako pierwszy trofea starał się wykorzystać Sulla, wnosząc pierwotnie — na wzór grecki — pomniki zwycięstwa na polu walki pod Cheroneę oraz Orchomenos. Nawet jeśli odkryta na wzgórzu Turion baza nie jest częścią tropajonu wodza, to wspólnie z jego monumentem ustawionym na równinie nad rzeką Molos tworzyła zwarty kompleks, który podkreślał sukces Rzymu oraz greckich sprzymierzeńców, którzy mogli pokonać pontyjskiego króla tylko dzięki interwencji legionów. Możemy przypuszczać, że podobnie jak w przypadku trofeum spod Orchomenos, również to ustawione na równinie pod Cheroneę zostało podniesione na wysokość kilku metrów, co wyraźnie podkreślało rzymską hegemonię. Pomniki bowiem swoją treścią przedstawiały jasny komunikat, że od I wieku tylko Rzym panuje w Grecji, a miejscowa ludność może go wspierać lub skończyć tak jak Ateńczycy, w których mieście przełano krew wielu obywateli.

Przekaz ten był tak jednoznaczny, że praktycznie w czasie wznoszenia trofeów bitewnych Sulla zaczął wykorzystywać ten motyw także na monetach. Najpierw w Atenach, później w Rzymie. Nie może więc dziwić, że trofea znalazły się na należących do niego pierścieniach, którymi z pewnością sygnował swoją korespondencję. Nie ma jednak różnicy, czy po wygranej w wojnie domowej czynił to sygnetem z motywem pojmanego Jugurty czy tym z trzema tropajonami. Przekaz był uniwersalny i doskonale zrozumiały dla wszystkich, szczególnie gdy Sulla został dyktatorem. Same zaś trofea stały się *emblème personnel*, który symbolizował sukces już nie tylko na polu walki, lecz także w polityce wewnętrznej, realizowanej po pokonaniu wszystkich przeciwności⁷¹.

⁷⁰ Polyb. 31.28—29; E. Astin, *Scipio Aemilianus*, Oxford 1967, s. 18.

⁷¹ P. Assenmaker, *De la victoire au pouvoir...*, s. 203.

Po Sulli tropajony w swoim programie politycznym często zaczęli wykorzystywać również inni wodzowie, m.in. Pompejusz i Juliusz Cezar, których trofea widniały na wielu denarach wybitych w I wieku oraz były ustawione w Hiszpanii na Coll de Panissars (71—70 rok) czy pod Zelą (47 rok)⁷². Kolejny epizod rywalizacji na monumenty miał miejsce, gdy Cezar przeprowiadając się ze swoją armią przez Pireneje, wznosił obok pomnika zwycięstwa Pompejusza wielki ołtarz z ciosanych kamieni. Przyćmił w ten sposób, według Kasjusza Diona, czyn poprzednika⁷³.

Bibliografia

- Astin E., *Scipio Aemilianus*, Oxford 1967.
- Assenmaker P., *De la victoire au pouvoir: développement et manifestations de l'idéologie impériatoriale à l'époque de Marius et Sylla*, Bruxelles 2014.
- Badian E., *Sulla's Augurate*, „*Arethusa*” 1968, vol. 1, s. 26—46.
- Beard M., *The Roman Triumph*, London 2007.
- Broughton T.R.S., *The Magistrates of the Roman Republic*, vol. 2, New York 1952.
- Camp J. et al., *A Trophy from the Battle of Cheronia of 86 B.C.*, „*American Journal of Archaeology*” 1992, vol. 96, s. 443—455.
- Castellvi G., *Les trophées-tours romains: permanence et évolutions des trophées de bataille, du I^e s. av. J.-C. au I^e s. apr. J.-C.*, w: *Colonne Trajane et trophées romains*, recueillis et publiés par C. Petolescu, M. Galinier, F. Matei-Popescu, Bucarest 2015, s. 207—258.
- Davies P., *Architecture and Politics in Republican Rome*, Cambridge 2017.
- Eckert A., *Lucius Cornelius Sulla in der antiken Erinnerung*, Berlin—Boston 2016.
- Fears J.R., *Princeps a diis electus: the Divine Election of the Emperor as a Political Concept at Rome*, Rome 1977.
- Fears J.R., *The Theology of Victory in Rome: Approaches and Problems*, w: *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, T. 2, Bd. 17, Teil 2, Hrsg. H. Temporini, V. Haase, Berlin—New York 1981, s. 736—826.
- Frier B., *Augural Symbolism in Sulla's Invasion of 83*, „*Museum Notes*” [American Numismatic Society] 1967, vol. 13, s. 111—118.
- Gansiniec Z., *Geneza tropaionu*, Wrocław—Warszawa 1955.
- Havener W., *Tropaion. The Battlefield Trophy in Ancient Greece and Rome*, w: *Societies at War*, eds. K. Ruffing et al., Wien 2020, s. 267—292.

⁷² RRC 426/3, 452/4, 468/1; G. Castellvi, *Les trophées-tours romains...*, s. 237.

⁷³ Cass. Dio 41.24; J. Majbom Madsen, *From Trophy Towns to City-States Urban Civilization and Cultural Identities in Roman Pontus*, Pennsylvania 2020, s. 29. W podobny sposób Cezar zachował się pod Zelą, gdzie wznosił trofeum, chcąc zdyskredytować sukces Pompejusza odniesiony przeciwko Mitrydatesowi VI, kilka lat wcześniej. W miejscu tym stało również trofeum pontyjskiego władcy, które rzymski wódz przyćmił swoją fundacją.

- Hölkeskamp E., *Marius, Sulla and the War over Monumental Memory and Public Space*, w: *Memory in Ancient Rome and Early Christianity*, ed. K. Galinsky, Oxford 2015, s. 214—234.
- Hölscher T., *Römische Siegesdenkmäler der späten Republik*, w: *Taina. Roland Hampe zum 70. Geburtstag am 2. Dezember 1978 dargebracht*, Hrsg. H.A. Cahn, E. Simon, Mainz 1980, s. 351—371.
- Hölscher T., *The Transformation of Victory into Power: From Event to Structure*, w: *Representations of War in Ancient Rome*, eds. S. Dillon, K. Welch, Cambridge 2006, s. 27—48.
- Itgenshorst T., *Tota Illa Pompa: Der Triumph in der römischen Republik: Katalog der Triumphe von 340 bis 19 vor Christus*, Göttingen 2005.
- Kalliontzis Y., *Digging in Storerooms for Inscriptions: An Unpublished Casualty List from Plataia in the Museum of Thebes and the Memory of War in Boeotia*, w: *The Epigraphy and History of Boeotia*, ed. N. Papazarkadas, Leiden 2014, s. 332—372.
- Kalliontzis Y., *Le trophée de Sylla à Chéronée*, w: *La Béotie de l'archaïsme à l'époque romaine: Frontières, territoires, paysages*, eds. T. Lucas, Ch. Müller, Paris 2019, s. 179—196.
- Keaveney A., *Sulla. Ostatni republikanin*, przeł. T. Ładoń, Oświęcim 2017.
- Kinnee L., *The Greek and Roman Trophy: from Battlefield Marker to Icon of Power*, London—New York 2018.
- Kopij K., *Auctoritas et dignitas. Studium prestiżu i propagandy w okresie później Republiki Rzymskiej na przykładzie rodu Pompejusza (gens Pompeia Magna) w świetle źródeł archeologicznych i pisa-nych*, Kraków 2017.
- Kountouri E., Petrochilos N., Zoumbaki S., *The Tropaion of Sulla over Mithridates VI Eupator: A First Approach*, w: *What's New in Roman Greece?*, eds. V. Di Napoli et al., Athens 2018, s. 359—368.
- Mackay Ch., *Sulla and the Monuments: Studies in His Public Persona*, „Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte” 2000, Bd. 49, s. 161—210.
- Magnisali M., Bilis T., *Restoring an Ancient Landmark — Theoretical and Structural Issues: The Case Study of Sulla's Trophy in Orchomenos, Boeotia, Greece*, w: *10th International Symposium on the Conservation of Monuments in the Mediterranean Basin*, eds. M. Kouli, F. Zezza, D. Kouli, Cham [Switzerland] 2018, s. 635—642.
- Majbom Madsen J., *From Trophy Towns to City-States Urban Civilization and Cultural Identities in Roman Pontus*, Pennsylvania 2020.
- Morawiecki L., *Pontificalia atque auguralia insignia and the Political Propaganda in the Coinage of the Roman Republic*, „Zapiski Numizmatyczne” 1996, t. 1, s. 37—57.
- Picard G.Ch., *Les trophées romains. Contributions à l'histoire de la religion et de l'art triomphal de Rome*, Paris 1957.
- Rabe B., *Tropaia τροπή und σκῦλα: Entstehung, Funktion und Bedeutung des griechischen Tropaions*, Rahde 2007.
- Santangelo F., *Sulla, the Elites and the Empire: A Study of Roman Policies in Italy and the Greek East*, Leiden 2006.
- Schmuhl Y., *Römische Siegesmonumente republikanischer Zeit. Untersuchungen zu Ursprüngen, Erscheinungsformen und Denkmalpolitik*, Hamburg 2008.
- Stroszeck J., *Greek Trophy Monuments*, w: *Myth and Symbol II. Symbolic Phenomena in Ancient Greek Culture*, ed. S. Des Bouvrie, Bergen 2004, s. 303—331.
- Thein A., *Booty in the Sullan Civil War of 83—82 B.C.*, „Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte” 2016, Bd. 65, s. 450—472.

- West W.C., *The Trophies of the Persian Wars*, „Classical Philology” 1969, vol. 64, s. 7—19.
Woelcke K., *Beiträge zur Geschichte des Trophaions*, „Bonner Jahrbücher” 1911, vol. 120, s. 127—235.
Zoumbaki S., *Sulla's Relations with the Poleis of Central and Southern Greece in a Period of Transitions*, w: *Sulla Politics and Reception*, eds. A. Eckert, A. Thein, Berlin—Boston 2019, s. 33—54.

Adam Jakub Jarych

Trophaions as L. Cornelius Sulla's means of self-presentation

Summary

This text focuses on the use of trophies (trophaions) in the politics of Lucius Cornelius Sulla. It first of all draws attention to the monuments built after the victorious Battle of Chaeronea and Orchomenos in 86 BC. What is analyzed and discussed are numerous controversies pertaining to the trophy remnants found on Turion Hill. Then the article focuses on coins bearing the image of trophies following the leader's initiative, which was supposed to symbolize the continuity of his military successes in Greece and Italy. Yet, the said motifs do not only relate to the numismatic material, since Sulla also used it in his signet rings. Particularly important in this case is the one presenting the captured Jugurtha, probably modeled on the monument on the Capitolium, which became the bone of contention between Sulla and Gaius Marius.

Key words: trophies, Sulla, symbol of the political authority, propaganda